

LAND VAN OVER ZEE

Een briefwisseling

Marjolein Bierens

Amsterdam, 31 juli 2014

VOORWOORD

Het schrijven van een stuk dat een vervolg is op *Mooie Anna, een Zeeuwse fado* leek in het begin vrij eenvoudig. Er was immers al een stevige bedding en een verhaal dat haar weerklink had gevonden. In de praktijk bleek het lastiger om een aantal redenen. De vorm van *Mooie Anna* was erg dwingend, een lineair verteld verhaal, een sparring van gedachten tussen twee geliefden met een alles verterende passie is nu eenmaal anders van energie dan een relatie tussen moeder en dochter die zich op afstand ontwikkeld. En dan niet eens in een directe confrontatie maar een briefwisseling, want dat zou het toch moeten worden. Dat stond al vrij snel vast.

Heb daarom een zomer lang brieven gelezen van Zeeuwse emigranten. Nu werd ik daar inhoudelijk niet veel wijzer van maar het gaf wel een idee over de vorm van het brieven schrijven. Een afwisseling van trivialiteiten die soms amusant en ontwapend waren en de snelle switch waarmee over werd geschakeld op een ander onderwerp, van diepzinnig en religieus naar licht en huishoudelijk. Je ziet voor je hoe iemand even de pen heeft neergelegd, wachtend op een nieuwe impuls om deze na een denkpaauze weer ter hand te nemen. Het gaf enig zicht op het ritueel van het schrijven. Let wel, de mensen waren niet erg geschoold, schrijven en lezen maakte niet echt deel uit van hun doen en laten. Mensen moesten er echt voor gaan zitten. De brieven stonden dan vaak ook vol taalfouten en kromme zinnen. In ieder geval heb ik iets van die sfeer en schakelingen mee willen nemen in de brieven van moeder en dochter.

In eerste versies bleven de brieven nog wat aan de oppervlakte maar later sloop er verdieping in toen duidelijk werd dat het weliswaar het vervolg, maar geen herhaling mocht zijn van *Mooie Anna*, de relatie tussen haar en de dochters ook in deel 1 geen aandacht had gekregen en nu opnieuw, in briefvorm, moest worden uitgevonden. In het begin leek het nog niet zo eenvoudig om een briefvorm interessant te maken en kreeg daar pas grip op toen ik deze geschreven gedachten associaties terug vond in de tekst.

Er zijn brieven die worden verstuurd er zijn brieven die aankomen

Er zijn brieven die onderweg verloren gaan

Er zijn aanzetten tot brieven gedachten over brieven

Notities om opgenomen te worden in een brief

Er zijn brieven die alleen voor de schrijver zelf zijn.

Daar bleek een de kern te zitten om vrijer en associatiever met de brieven om te gaan. Zo zijn voor mij de brieven van de dochter, echte brieven die op de mededeling zitten en zijn de brieven aan Anna anders van aard, associatiever en gelaagder en houden het midden tussen geschreven woord en persoonlijke overpeinzingen en herinneringen waarbij voor mij nog maar de vraag is wat aan het papier wordt toevertrouwd en wat niet.

Een en ander kreeg ook vleugels toen de woorden *schrijfdrift* en *leeswoede* of *leeshonger* opkwamen (staan niet in de tekst) en ik de vrouwen voor mij zag, papier-verslindend en uitgehongerd, zowel naar nieuws als de drive en verbeterheid om van zich te laten horen en de eenzaamheid te ontstijgen. Het geluk om in een geïsoleerd leven omringd door woeste en onbeheersbare elementen, een menselijke stem te horen. Er begon een match te ontstaan tussen het weidse van het land en het landschappelijke van taal.

Vanaf het begin ben ik erg geïnspireerd geweest door die twee continenten en gronden waar de vrouwen in verankerd zitten en in gevangen zijn met tussen hen in de deining van de Atlantische oceaan. De vijand van het land. Land-water-land. Mooie Anna tot aan haar enkels in de modder die zich probeert staande te houden waarbij de leeg getrokken bodem het drijfzand is van haar herinneringen versus de dochter die de nieuwe grond ontgint en exploiteert en leeft in het heden. Voor beiden geldt het actief waarnemen van hun omgeving waar zij toe veroordeeld zijn, het zinnelijk en zintuigelijk maken van hun registraties. Het zijn ook de twee stukken land die het verhaal min of meer vertellen en belangrijke tegenspelers en tegenpolen van elkaar zijn. Het zou mooi zijn als er in het theater geen muren zouden bestaan maar landschappen die over elkaar heen glijden zeker in tekst en in verbeelding. Het land is

lijfelijk en zinnelijk vertegenwoordigd in de weidsheid van Zeeland die bestaat uit ondergelopen akkers, zee en luchten en die van het nieuwe land in al haar ongekende ongereptheid en uitgestrektheid.

Inhoud

De dochters van Mooie Anna vertrekken van het land dat door iedereen is opgegeven. Het is om en nabij 1933 en de briefwisseling loopt tot 1953.

De dochters vertrekken naar Michigan en treden daarmee in het voetspoor van de eerste Zeeuwen die naar Amerika gingen. De eerste emigraties waren religieus. Later werden dezen meer economisch.

Verloop:

In de brievenreeks dooft de stem van Anna langzaam uit terwijl de dochter, we noemen haar even voor het gemak Helena, groeit en aan kracht en haar identiteit toeneemt.

Kernwoorden:

Land-zee-land, weemoed en melancholie, heimwee naar Zeeland, het loslaten van de kinderen. Het uiteenvallen van families en het ontstaan van nieuwe gezinnen.

Lettertype:

Moeder is standard en dochter is cursief

Marjolein Bierens

Tholen, 1933 Tegen het einde van de winter als de
dagen lengen.

Dertig dagen vanaf het moment dat jullie zijn
vertrokken

Mijn lieve kind,
Zo opgelucht als ik was
toen eindelijk jouw brief daar was
en ik jouw handschrift herkende,
die typische lange, uit de bocht geschoten lussen
die mij deden denken aan de wat schonkige manier van lopen
die jij en je zuster hadden
en al die anderen
die gewend zijn om in zware grond te lopen,
de voeten los te trekken uit de aanzuigende klei.
Weet nog hoe grijs jullie ogen waren
als het water van de Krabbenkreek
en van de Oosterschelde.
Weet nog wat voor weer het was
toen jullie vertrokken...
De mist had laag boven de velden gehangen
alsof het de ondergelopen akkers
aan de herinnering had willen onttrekken
en er had een geur gehangen van oud en vochtig hout
dat niet had willen branden...

Weet nog hoe jong jullie waren...

Jullie onder jullie reiskostuums,
te nauwer nood ontgroeid waren aan jullie meisjesjaren

En na jullie vertrek heb ik door de hoeve gelopen
om te luisteren hoe het klonk, nu jullie er niet meer waren...
Heb op die geruisloze dag naar de stilte geluisterd van de mist
die als een zacht geweven kleed van wolken en water
boven de velden hing....
Mist dempt, maakt alles kalm en stil...

Na jullie vertrek heb ik geluisterd
maar daarvoor heb ik vooral gekeken
hoe jullie de kleine dingen deden.
Bang was om te vergeten
hoe jullie jullie haren, die waren losgeraakt,
weer terug stopten in jullie vlecht.
Hoe jullie jullie bezittingen op die eenvoudige houten wagen tilden
die bij gebrek aan paarden
getrokken werd door jullie nieuwe mannen.
met wie jullie net enkele dagen waren getrouwd,
zij mij nog niet zo eigen waren, dat ik hen zonen noemde.
Ach, zij wisten nog geen raad met vrouwentranen
en waren die van hen nog maar nauwelijks de baas.
Zij boerenzonen waren, niet veel ouder dan jullie.
Herinner mij ieder tillen en strekken
en wist, hoewel we anders spraken,
we zouden elkaar nooit meer zien.
Dit waren de laatste ogenblikken.

En toen ik in de deuropening stond
heb ik mijzelf toegesproken:
'praktisch zijn, praktisch wezen'
zoals alle vrouwen praktisch zijn
die geboorte hebben gegeven
en aan de lichamen denken die zij moeten kleden
aan de lichamen die zij moeten voeden
en weet nog dat ik het zelf was, die jullie persoonlijk
naar het land van de vrijheid stuurde:
'Ga weg mijn meisjes, vertrek!
Hier is alles oud, daar is alles nieuw
daar ben je vrij om te bepalen wie je bent.
Hier ben je boer of arbeider, middenstanders, visser of mosselboer,
er zit niets tussenin.
Geen hand kan er tussen.'

Voelde zelf ook hoe diep het verleden was,
hoe onzeker de toekomst.
Hoe ver de hemel leek en hoe vreemd de wind kon zijn
als zij andere geuren bracht dan van zout en van wier.
Hoe onbekend die zaken waren
die bij een bepaalde stroming, een zekere wind,
soms aanspoelden aan de kust,
-een schoen, een kist,- als een groet uit een andere wereld.
terwijl mijn eigen ogen nooit iets anders hadden gezien
dan het water van de Krabbenkreek en van de Oosterschelde.
Voelde zelf ook hoe groot de wereld was, hoe weids...

Jullie zouden verder dan Middelburg gaan of dan Sint Philips land
waarvan je bij mooi weer de kustlijnen zag.

Jullie zouden naar het land van de vrijheid gaan
dat je, zelfs bij helder weer,
nergens kon zien liggen.

En opeens was ik bang
-zoals een moeder kan zijn voor haar kind-
dat anderen jullie honger zagen...
dat die geur van armoede om jullie heen
alleen aan mijzelf was te wijten
en heb ik jullie nageroepen
zoals een moeder kan doen en kan zijn:
'Als jullie aan boord zijn hang dan alles in de wind!!'
Maar jullie schudden het hoofd met die parmantige trots
van jonge vrouwen die nu een eigen huisgezin hadden
en nog warm van de huwelijksnacht
de hemden van hun mannen strijken.
Jullie gingen pas wassen en reinigen
als er geen zout meer aan jullie lippen kleefde.
Jullie gingen pas wassen als de wind zoet was geworden
en naar het water rook van de Grote Meren,
naar uitgestrekte wouden van cederhout.
Ja, terwijl ik na jullie vertrek naar de stilte luisterde,
vond ik het vreemd dat het bij grote dingen
toch altijd weer om kleine dingen ging.
Misschien had ik als afscheid
liever iets anders willen zeggen...

En toen jullie uit het zicht waren verdwenen
slingerde de stilte zich als een kat rond mijn benen
en heb voorzichtig in en uit geademd
omdat het leek,
of ik opnieuw moest leren leven.

....

Heb de goten leeggehaald
om niet te hoeven denken.

De luiken gerepareerd,
die in handen waren gevallen van de wind
en die de gordijnen liet dansen als zigeuners
op de uitlopers van haar tocht.

Heb zo lang gewerkt
tot mijn herinneringen niet meer kermden,
mijn buik geen weet meer had
van de tijd dat jullie nog bij mij hoorden,
in mij woonden, van mijn eten aten,
in mijn water zwommen
en met hart en ziel met mij waren verbonden.

Heb in die grote hoeve vol donkere kamers
(waarin zich duisternis had verzameld)
op het aanbreken gewacht van de ochtend,
terwijl ik servies sorteerde,
bestek poetste,
ook al was er niets om te eten.

Ja, het is belachelijk hoeveel werk je moet verrichten
voor je gedachten zwijgen.

En zo zijn jullie dan vertrokken...

Jullie mannen ervoor en jullie, mijn twee meisjes, erachter.

Antwerpen, 7 feb 1933

Lieve moeder,

*Toen wij vertrokken, waren wij bedrukt om alles
wat wij achter hadden moeten laten en huilden wij allen
maar toen we van het eiland af waren,
droogden onze tranen als vanzelf
en werden onze blikken weer helder.*

*Wist ik dat er iets in gang was gezet
en dat we moesten gaan.*

*Zo groot is de wereld moeder
dat wij elkaar bij de hand moesten nemen
toen we in de grootstad kwamen,
bang waren in het gedrang in de rijen
van al die andere mensen, die net als wij
hun dorpen en landen ontvluchtten
en naar het land van de vrijheid gingen.*

*Net als wij hoop hadden op een beter leven
dat voorlopig nog op zich liet wachten
toen we urenlang opgesloten zaten in mensenmassa's
van buiken en ruggen, van manden en kisten
We golven van hoop over ons heen voelden komen,
maar ook van verdriet.*

*Ik opluchting voelde, maar ook angst rook,
de geur van andere landen,
van soep en uien die bij vreemde velden en dorpen hoorde
en waren we omringd door al die mensen*

*die uit het oosten van Europa kwamen,
die andere talen spraken
waardoor wij vieren weer op ons eigen eiland zaten
en waren wijzelf ook bang, toen we bij de keuring kwamen
waar ze in onze keel keken, in onze ogen
of onze blikken helder waren.*

*Mijn zuster met krijt een kruis op haar jas had gekregen
zoals iedereen een kruis op de jas kreeg,
die te oud leek of ziek.*

*Zij nog zolang had gehuild dat haar ogen rood en gezwollen waren,
alsof zij ontstoken waren, waardoor haar blikken koortsig leken.*

*En ik heb haar de jas gegeven, die van mijzelf was
en heb de hare binnenste buiten gekeerd en gedragen,
gewoon alsof het zo hoorde en het bij ons op het eiland mode was.*

*Heb haar bij de hand genomen,
zoals ik haar vroeger ook altijd bij de hand heb genomen.*

*En uiteindelijk moesten we ons ontkleeden
en hebben ze onze kleren gewassen en bestoven
zoals ook wij de gewassen bespoten en bestoven,*

alles verdelgden wat schade bracht

en zijn ook wij bespoten en ontsmet

in douches met warme azijn en benzeen

tot alles wat we meedroegen op het lijf was gestorven

en we de geuren achterlieten van onze kindertijd,

van de schorren en slikken,

van de westenwind en de geur van zout

die in onze kleren was getrokken,

maar ook de geur van armoede moeder,

*van de verzuurde grond, die onder onze nagels zat
naar verrotting stonk
en bij ons was gaan horen.
Haar geur altijd aan onze voeten kleefde en
onze lijfgeur was geworden.
Verdween veel van ons
toen zij ons onder de douches ontsmetten,
waardoor de verschillen tussen ons mensen vervaagden...
Wij allemaal landverhuizers waren, die naar benzeen roken,
alsof dat de geur zou worden van het nieuwe land,
waarvan we de contouren al voor ons zagen...
Wij alleen nog maar hoefden aan te komen.*

*Mijn lieve moeder, ik hoop dat u snel na ons vertrek
weer naar binnen bent gegaan, de warmte heeft gezocht.
En vind ik het naar
dat we geen afscheid hebben kunnen nemen
van onze broer, die opeens was verdwenen
en zich ergens moet hebben verstopt,
zoals hij zich altijd verstopt
als hij ook maar iets bespeurt van tranen.
Geef hem een kus van ons moeder.
Echt doen hoor ...
echt niet vergeten.*

Antwerpen, 25 februari 1933

*We liggen nog steeds in de haven van Antwerpen moeder.
Aan de kade van de Red Star Line.
Waarom varen we maar niet weg?
Niemand weet waar we nog op wachten.
Aan boord is het zo vol dat we het grootste deel van de dag
binnen moeten blijven, opgesloten worden,
omdat wij benedendekkers zijn,
omdat er ook op de boot nu eenmaal rangen en standen zijn
eerste, tweede en derde klassen,
die zich niet mogen mengen,..
Zelfs niet nu we allemaal naar benzeen ruiken
wat wij ons maar laten welgevallen
omdat wij op weg naar het land van de vrijheid zijn
waar geen rangen of standen meer bestaan.
Ja, alles is zo vreemd moeder
dat mijn zuster en ik overal maar om lachen
omdat mijn zuster bang is dat zij anders weer gaat huilen.
Wij zelfs lachen om het eten aan boord,
dat niet meer is dan hondenvoer
dat onze mannen weigeren te eten.
Wij beter gewend zijn in onze slechtste periodes
dan aan boord van het schip De Westernland
dat ons naar Amerika brengt.
Waarschuw de mensen moeder
als je hoort als er na ons nog meer willen vertrekken.*

*Zeg dan dat zij overal eerst informeren naar het eten
en de situatie op het benedendek waar wij
als jonge Zeeuwse landverhuizers
tussen mensen uit heel de wereld zitten.
En omdat we zo lang blijven liggen
-niemand begrijpt waar wij nog op wachten-,
gaan de mensen zich vervelen.
Zelfs de chique mensen van het bovendek
lieten sigaren aan touwtjes zakken
in de hoop dat onze jonge mannen er naar wilden springen,
wat ze uiteindelijk ook deden...
Ik hoop dat we spoedig gaan vertrekken moeder.
Ik schrijf u snel.
Mijn zuster laat u groeten.*

Tholen, tegen het voorjaar van 1933 toen de
dagen warmer werden maar het in de nacht
nog vroom

Mijn lieve kind

Sinds jullie zijn vertrokken,

loop ik iedere dag over het land

voor zover de bodem dat toelaat,

-de zompige aarde mij laat begaan-

alsof ik haar wil bezweren

en luister naar het veld

met het oor voor een patiënt die je aan haar ziekbed dwingt

en van wie je in de ochtend, middag en de nacht

een moeizaam ademen hoort

en die je niet kan of durft te verlaten

omdat je het je later, als de sterren gunstiger staan,

nooit zou vergeven.

Vandaag is het kalm en rustig winterweer

maar er komen nieuwe regens aan die de velden

opnieuw zullen bedekken met een rimpelig vlies van water

waarin zich de wolken spiegelen...

Niet alleen bij mij, maar ook bij anderen leeft de gedachte

dat ons land is opgegeven nu zelfs de regering

niet meer van het bestaan van Zeeland weet

en ons heeft af gestoten,

zoals een lichaam doet

met een niet werkend orgaan,

als zelfs notabelen en onderwijzers

tickets verkopen voor de boot,
en mensen, die nog jong zijn en gezond,
adviseren weg te gaan.

Zelfs dominees ons doorsturen naar het Nieuwe Land
waar de bodem nog niet is aangeraakt door een mensenhand
en daardoor is bedorven.

Is het niet voor niets
dat iedere week de zee-gebeden worden uitgesproken
voor hen die in het voetspoor treden
van die eerste Zeeuwen die het oude land verlieten,
die bij aankomst neerknielden op de nieuwe grond,
om de Heer te loven,
om daarna met geheven bijl
de aanval te openen op het bevroren woud.

...

Weet nog hoe opgelucht ik was
toen ook jullie de kaarten/tickets voor de Westernland kochten.
Ook voor jullie de zee-gebeden werden uitgesproken.
Zag jullie voor mij, in dat wonderlijke land, bomen kappend
akkers bewerkend,
zaaien, zaaien en nog eens zaaien
tot jullie braken.

Zag hoe jullie daar te midden van bossen van cederhout,
aan de oevers van de grote meren,
de kreukels uit de hemden van jullie jonge mannen strijken.

Ooit, toen mijn haar donker was
mijn huid nog glansde,

had ook ik naar Amerika kunnen gaan
en was er voor mij een jonge man gekomen, een zendeling
die uitgezonden wilde worden voor de Verre Naasten.
en mij Gods schepping wilde tonen in het Nieuwe Land
dat groots en overrompend moest wezen.
En ik probeerde het me voor te stellen
hoe het zou zijn om brede rivieren af te zakken,
de indianen te zien met hun tooien
bergen met besneeuwde toppen.
Hoe het zou zijn om daar aan zijn zijde de Hemelpoorten te bereiken
die in dat nieuwe land makkelijker te bereiken waren.
En bijna had ik mijzelf al weggegeven.
Mijn jawoord kwam er aan maar liet op zich wachten
omdat zijn stem weliswaar meeslepend was
maar zijn lippen mij niet wezenlijk beroerden.
Ik liever in de armen van jullie vader lag
die vaak zo zwijgzaam was
dat zijn stilte weer vol woorden was
maar vaak heb ik mijzelf afgevraagd
als ik met hem was meegegaan,
wat zouden mijn ogen hebben gezien,
waar zou ik dan nu zijn...

En toen jullie boot afmeerde van de kade
heb ik aan de oever gestaan van het water van de Krabbenkreek.
Vroeg mij af waar jullie waren
op die grote grijze zee
Heb naar de boten gekeken die in de verte passeerden...

Weet nog hoe koud de wind was en
hoe onverschillig het water stroomde ...

Ellis-Island, 2 mei 1933

Lieve moeder

Eindelijk na een lange reis

zijn we aangekomen op Ellis-Island

waar de flarden van een blaaskapel ons

over de Hudson al tegemoet waaiden.

En toen we de wapperende Amerikaanse vlaggen zagen,

juichten en huilden wij allemaal alsof wij allen,

die de oceaan waren overgestoken, overwinnaars waren.

En we zijn allemaal bang geweest aan boord van het schip

dat ons naar Amerika bracht, voor al die zee,

voor al dat water, onder ons en om ons heen...

Voor die watermassa, die onmetelijk was...

Wij boerenkinderen houden niet van de zee...

Niet van een bewegende bodem onder onze voeten,

niet van haar golven, niet van haar zout,

niet van haar deining die het schip zo stampen liet

En het was of de zee ook niet van ons hield

toen zij ons oppakte en weer neerzette

oppakte en weer neerzette

in een eindeloos herhalend patroon

tot wij ons aan haar overgaven...

Wij onze magen leegden, die zich vulden met deining

die bezit nam van ons denken en wij zelf de golven werden,

meebewogen en wij voor even vergaten

*dat wij boerendochters en boerenzonen waren
omdat wij op dat moment alleen onszelf hadden...
Geen land, geen bodem onder onze voeten hadden...
Zwervers waren, landlozen, vreemdelingen op de Atlantische oceaan.
Wij onze initialen kerfden in het hout zodat wij niet werden vergeten.*

*En toen we samen vrolijk waren, zijn mijn zuster en ik
naar de kapitein gegaan
zoals u ons opgedragen had om te doen toen we thuis de glazen hieven,
u zo blij was dat we zouden gaan
'Ga weg mijn meisjes, ga weg, vertrek.'
Geef jullie eerste kind de naam van de kapitein
De tweede de naam van het schip
dat jullie naar Amerika brengt.'
maar heeft hij ons gezegd dat je op zee nooit beloftes moet maken.
Het leven weer anders wordt op het land.*

*Waarschuw de mensen moeder
Zeg hen dat zij zich warm kleden.
Sommigen op het benedendek zo arm waren
dat zij alleen een jas als deken hadden
om zich te beschermen tegen de dampen van de oceaan.
Alleen hun arm als kussen hadden om op te slapen.
Zij die buiten of in de grote zalen verbleven
meer dan anderen, slachtoffer van de deining waren.
Vooral de vrouwen, omringd door bange kinderen,
zij overal in hun eigen omslagdoeken lagen gerold
alsof zij slachtoffers van een oorlog waren.*

Ach, die meisjes! Die meisjes toch.. die meisjes.

New York, 25 mei 1933

*Mijn lieve moeder,
Ik schrijf u snel,
zittend aan een tafel in ons logement vlakbij de haven
dat vol met onze bezittingen staat,
in de kamer die wij met zijn vieren delen
en kijk uit over de Hudson terug
in richting van de oceaan waar Zeeland ligt.
Zo vreemd is het hier moeder...
Ik kan het u niet vertellen...
Treinen, die zomaar opeens onder de grond verdwijnen...
Een drukte van allerlei soorten mensen...
Ook van zulke zwarten moeder
die u zelve nog nooit in Zeeland heeft gezien
en naar wie mijn zuster en ik onophoudelijk staren.
We elkaar steeds op dingen wijzen
terwijl onze mannen liever binnen blijven.
zij maar een wens hebben
door te reizen naar hun nieuwe land.*

*En ik weet nog dat ook wij bij onze aankomst
in plaats van landlozen weer boeren werden
toen we grond onder onze voeten voelden,
samenvielen met ons eigen vee
toen ze tijdens de keuringen onze oogleden oplichtten
van mijzelf, mijn zuster en onze mannen*

*en in onze monden keken,
tot hekken zich openden
en wij, net zo dartelend, als onze roodbonte koeien
die na een lange winter in de stal
losgelaten werden in de wei,
vrij gelaten werden in het nieuwe land.
en we alleen in onze hoofden,
- zelfs hier in het logement,-
nog de deining voelen (van de oceaan).
Dronken groeten van uw meisjes*

Ach,... die meisjes, die rare gekke meisjes !

Ach die gekke, gekke meisjes.

Dronken groeten, ach ja dronken, dronken groeten, ach ja , ach, ach!

Zie nog hoe je vroeger,

-op de punt van je stoel gezeten-,

woorden je pen uitdrukte op een vel wit papier.

De moeite die het je kostte om te schrijven.

Jij liever buiten

bij de koeien en de paarden was

dan op school

waar de bovenmeester je eens nederigheid had willen leren

en je in de hoek liet staan

en toen dat niet hielp, je je niet liet temmen

-altijd fier was, ongebroken

je de trots van onze zware Zeeuwse paarden had-

je urenlang met een stoel boven je hoofd moest staan

en een tik kreeg met de riet
als je hem ook maar even liet zakken.
Hoe trots was je niet op je zere armen
op de kleine rode tekeningen op je huid
omdat je al die uren dat je zo had moeten staan
niet had hoeven huilen,
jij nog steeds niet was gebroken.
En dat soort kleine herinneringen geven mij moed.
omdat ik je zo voor mij zie
aan de oevers van de Grote Meren, of te midden van bossen
de kisten met jullie spullen tillend
zonder te huilen, tegenslagen verwerkend.

Hoe gaat het toch met je zuster.
zou zij niet toch wat willen schrijven,
enkele woorden zijn genoeg.
Jullie beider moeder

Michigan Shebogan, 12 juli 1935

Mijn lieve moeder

*Ik heb vaak aan mijn nieuwe man gevraagd
of hij mij ook zou hebben gehuwd
als ik geen bloedkoralen had,
geen gouden mutsenkrullen bezat om op mijn kap te dragen
omdat dat goud ons tot boerendochters maakt
en natuurlijk heeft hij 'ja' gezegd
maar er was iets in zijn ogen
waardoor ik het niet zeker wist
en leek hijzelf ook opgelucht dat hij de keuze niet hoefde te maken.*

Ik nog steeds een boerendochter ben.

*En ben ik er zelf ook trots op moeder
dat ik met een echte boerenzoon ben getrouwd,
we weer land hebben.*

*En toen de grond bouw-klaar was gemaakt,
alles was omgekapt en weggebrand...*

*leidde mijn man mij over onze nieuwe grond,
die her en der nog smeulde...*

warm van de vuren was,

*hij voorop en ik er achter, mijn hand op zijn schouder
als was het een dans...*

Onze voeten aftastend

alsof ze nog niet vertrouwd waren met deze aarde.

Mijn lichaam nog behoedzaam

*onder deze nieuwe hemel was,
onder deze nieuwe zon.
Alles vreemd was, maar ons toe behoorde,
zoals wij elkaar nog maar net toebehoorden
mijn man en ik.
Mijn voetstappen in de zijne..
Ik zijn ogen net zo langs de grenzen van het veld zag dwalen,
als over mijn gezicht en wist ik dat wij samen waren.
Hij zijn baard voor mij had laten groeien
Zo lang hebben wij gelopen moeder
over alles dat van ons was
omdat we de grond wilde leren kennen
en samen zijn we er naar toe gegaan
naar de grens van het woud van Shebogan
alsof we allebei voelden dat we haar moesten bedanken.
U zou het eens moeten zien moeder..
Volgroeide bomen staan allen opeen
in zo 'n kleine ruimte dat ze omhoog schieten op zoek naar licht
tot ze ver boven mij een dak vormen
waardoor ik de hemel niet zie.
Op de grond liggen oude stammen
die niet langer in staat zijn hun takken te ondersteunen
Andere stammen zijn omgevallen
enorme bomen gedragen door omringde takken
hangen tussen hemel en aarde en vergaan tot stof
zonder de aarde te raken...
...*

*En uiteindelijk zijn we teruggegaan,
En hebben languit op ons land gelegen
terwijl wij naar de vreemde hemel keken,
naar de vreemde voorbij glijdende wolken.
Tot we opsprongen
van elkaar wegrenden,
zwaaiden en schreeuwden om te kijken
of we de afstanden konden overbruggen met onze stem,
kind werden in al die onbegrensde ruimte..
tot hij mij, op zijn rug,
naar ons huis heeft gedragen
dat we in de verte konden zien liggen.
Ik vraag me af moeder wat onze vader
gezegd zou hebben over onze nieuwe grond.
dat al bijna groter is dan het zijne
zoals alles hier groter is,
Zie hem hier voor mij,
de stappen nemend
zoals hij vroeger zijn stappen nam door de velden
alsof hij onophoudelijk de meters telde
bang dat er iets zou verdwijnen van zijn grond.*

Tholen, 1935 tegen het einde van de zomer,
twee jaar vanaf de dag dat jullie zijn vertrokken

Lieve kind

Weet nog dat jullie vader en ik samen
op zijn akkers waren
en ik voor het eerst bewust de velden rook
die van hem en zijn familie waren,
de geur rook van graan, van zon en van warmte en van aarde.
Alles naar zomer rook,
die eerste keer dat wij samen waren
en ik op zijn velden, in zijn armen
de lucht inademde die weliswaar van ons allen was
maar de hemel boven zijn velden blauwer leek
dan boven het dorp.
Ik nog nooit de aarde op deze manier had gevoeld,
de lucht zo had ingeademd.
Als dochter van de kruidenier gewend
aan de duisternis van de winkel was
waar de lage hanenbalken mijn hemel waren,
en waar de geur van kruidenier
in mijn jurk was getrokken
die ik meenam naar de velden
en de vrijheid gaf,
als ik mijn haren losmaakte uit mijn vlecht.
Weet nog dat alles vreemd was,
op 10 minuten afstand van mijn oude woning,

waar de winkel nu was gesloten
omdat ik hier was...
in de velden, bij hem was..
alles nieuw was, ook ik nieuw was
alsof ik mijzelf door zijn ogen zag.
De vorm van mijn handen,
de kleur van mijn huid, van mijn ogen.

...

Sinds jullie zijn vertrokken richt ik mij tot het weer:
tot de regen tegen wie ik vaak met mijn vuisten zwaai
en met brede armbewegingen vogels opjaag van het veld.
Ik mijn eigen vogelverschrikker ben geworden.
Voel aan de wind die breeduit over de velden waait,
nergens door gehinderd,
waait, zoals ikzelf had willen leven, nergens door gehinderd.

...

En ergens voelt het goed dat ik de laatste bewaker ben van het fort
dat ons ooit zoveel heeft gegeven.
Hou er aan vast met een koppigheid die inmiddels
die van jullie vader overtreft.
Hij zijn grond nooit op kon geven,
zelfs niet toen het hopeloos was.
Hij dag en nacht probeerde om het land te redden
zonder aandacht voor de zondagsrust.
Weet nog hoe stil hij was toen we hem vonden
en mijn handen op zijn lichaam naar leven zochten.
Mijn vingers zich in de stof klauwden van zijn zondagse pak
terwijl de voorwerpen in de schuur gewoon hadden toegekeken,

de tafel zich had laten slepen,
het touw zich gewoon had laten knopen,
de balk, gevoelloos voor zijn wanhoop,
hem niets had ontraden.

Ben ik blij dat jullie meisjes zo jong
en nog net op tijd zijn getrouwd.
Jullie nog steeds boerendochters zijn.
Hoe is het toch met je zuster?
Hoe is het met haar, zorg je voor haar?
Ook al hebben jullie nu jullie eigen mannen,
vergeet nooit,
jullie komen wij uit dezelfde buik,
hebben hetzelfde bloed
en zijn door dezelfde borst gezoogd.

...

Jullie beider moeder

PS De zon schijnt vandaag
maar haar stralen zijn kortaf
alsof ze het Zeeuwse land haar warmte nog niet gunt...
Wacht op die ene traan van overgave.

Michigan Shebogan 18 juni 1936

Ik weet niet wat het is moeder...

Er zit hier iets in de grond...

*Het lijkt of zij andere mineralen bezit, zoet smaakt
en al de kern in zich heeft van gras en granen.*

*De eerste oogsten zijn gelukt
en het geld dat we hebben verdiend, hebben we gebruikt
voor de aankoop van nieuw land
dat we aan het woud van Shebogan
onttrokken hebben.*

*Hebben we zelfs een tractor gekocht
om over onze gronden te rijden
omdat het te groot is om te kunnen belopen.*

*U zou het eens moeten zien moeder,
kom toch naar hier.*

We hebben zelfs weer paarden om voor onze kar te spannen.

*Wilde paarden, veel vuriger dan de onze
die je niet zonder zadel kan berijden,
zij meer dier zijn, minder mens dan onze Zeeuwse knollen,
die ik zonder zadel kon berijden
en hun hoeven zwaar neerzetten in het land
alsof zij bezit namen van de grond,
zo hun stempel zetten.*

*Zij schreden zonder erover heen te vliegen
zoals de wilde paarden hier
die hun hoeven zo snel intrekken*

*alsof zij zich lijken te branden,
nergens lang willen blijven,
willen rennen door dat grote land
dat zonder hekken is,
zonder dijken zonder sloten.
Deze paarden vluchtig zijn en snel,
zich niet aan je hechten zoals
ook de landarbeiders zich hier zich niet aan ons hechten.
Zij hier minder met eerbied spreken
dan bij ons in het moederland
waar de knechten hun ogen naar beneden richten,
hun pet afnemen.
Zie vaak hoe ook zij vrij en onbevreesd de horizon afturen.*

Tholen, 1936 halverwege de winter die
zo koud was dat het eiland vast vroom
aan het vasteland

Mijn lieve kind,
Wat ben ik blij dat jullie weer paarden voor jullie wagens hebben
in plaats van jullie eigen mannen
en dat deze paarden anders zijn dan de onze eigen knollen.
die in mijn jeugd,
als de rijke boeren hun tochten maakten,
met de kracht van hun hoeven
de kleine steentjes
van de enige geplaveide straat in het dorp leken te vermorzelen
en de aarde in drukten.
De grond onder hun hoefslag bewoog en doordrong tot in de huizen,
tot in de kasten vol kleine snuisterijen,
doordrong op planken met pronkborden en opschriften.
Tegels met spreuken en gezegden van de muren vielen en braken,
ramen uit in hun sponningen dansten
....
Wat een geweld! Wat een geluid!
....
En terwijl de mensen in het dorp
al wat kwetsbaar en dierbaar was veilig stelden,
liep ik bij de eerste trillingen de winkel uit,
met een routine en vanzelfsprekendheid
waarmee het vrouwtje uit de klok van de barometer naar buiten komt,

als het weer beter wordt en de zon laat schijnen
en keek hen na
alsof de koetsen met de paarden vergeten waren
om mij mee te nemen.

Het geluid van de paardenhoeven
de inleiding waren van een nieuw verhaal.

...

Toch ben ik nooit meegegaan
als jullie vader de manen van onze paarden liet vlechten
de koets in liet spannen,
jullie visites maakten en over het eiland reden
in jullie mooiste sitsen rokken.
Jullie met jullie witte kappen in jullie rijtuig door het landschap gleden
als zeilschepen langs de kust.
Nee, ook al was ik met jullie vader getrouwd,
ik was toch nooit een boerendochter.

Jullie beider moeder

Voor ik het vergeet
Vorige week is er iets bijzonders gebeurd
dat je vrolijk zal maken.
Opeens leek het of jullie broer jullie miste
omdat zijn ogen schichtig waren
en naar kleuren zochten.
Zijn oren naar geluiden.
Zei hem dat zijn zusters naar Amerika waren
en heb in de condens van het keukenraam

Zeeland en het nieuwe land getekend
met daar tussenin
de golven van de Atlantische Oceaan.

Michigan Shebogan 1938

*Het lukte mij niet om wat te schrijven moeder
Het is druk en in de avond zijn we zo moe,
dat ik niets meer ter hand kan nemen en alleen op de waranda kan zitten
om uit te kijken over ons land
of in ons huis te werken dat naar bomen ruikt
en dat mijn man voor mij heeft gebouwd
dat twee zitkamers heeft en 5 kamers om te slapen
en een vloer die ik zelf met de hand heb geverfd.
In plaats van een brief stuur ik u deze toverlantaarnen
dan kunt u zelf eens zien
in welk een schoonheid aan natuur wij hier leven.
U zou eens moeten komen moeder
kom toch eens naar hier
Bent u soms bang voor de Atlantische oceaan.*

Tholen, 1939 ergens tussen lente en zomer,
zes jaar nadat

jullie zijn vertrokken

Mijn lieve kind,

Wat ben ik blij dat jullie daar in de droge binnenlanden
niet meer omringd door water zijn,
maar ik daar groene heuvels zie en bergen.

Toch zijn er overeenkomsten
tussen mijzelf en het water van de Krabbenkreek.

Leef ook ik in mijn eigen regelmaat
waarin ik, -zoals water
grond meeneemt en het ergens anders weer aanlegt
in een eeuwige honger naar zand en naar land-,
grip probeer te krijgen op mijn gedachten
en de normale zaken van het leven van alledag
met andere ogen probeer te zien.

En zoals water stroomt langs de kust, zo vloeit de inkt
in langzame bewegingen uit mijn pen
om al deze feiten aaneen te rijgen op papier,
een nieuwe oever te maken
en zoals de zee de afdruk van haar golfslag achterlaat in het zand,
zo schrijven de letters van mijn naam zich in lange lussen van inkt.

Is er het tasten naar de enveloppe.

De brievenbus die op mij wacht,
soms verrast lijkt als ik vroeg ben
en het mij lijkt te verwijten als de woorden

mij te snel af waren en zich niet lieten vangen.
'Waar bleef je toch lang al die tijd'.
Is er kalmte die eerste weken tot iets in mij,
iets onbenoembaars, onrustig wordt,
mijn blik zich aan de verte hecht,
uitkijk of ik de postbode aan zie komen fietsen over de dijk.
Weet ik nu dat wij zullen blijven schrijven
maar weet ik ook dat we niet alles zullen schrijven.
Zijn er brieven die in het hoofd verloren gaan,
en brieven die alleen voor de ander
of alleen voor de schrijver zelf zijn.
Zoals er ook brieven zijn waar geen adres voor is.
Ik behalve aan jou ook aan jullie vader schrijf
en vormen zich voorzichtig weer woorden in mijn hoofd
dat zich lang heeft gevuld met zijn stilte.

Weet je nog hoe zwijgzaam hij was...
Zijn lippen niet van spreken hielden.
alsof zijn mond daar niet voor was gemaakt,
Weet je nog hoe stil hij was toen we hem vonden?!
Weet je dat nog.
Weet je dat nog.
Weet je nog hoe wij hem vastpakten, omarmden
en onder zijn kleding naar leven zochten?
Een zucht van zijn ademen, een kloppend hart?
Weet je nog hoe we hem zochten
ook al was hij verdwenen?
Hoe we om hem riepen en hoe stil het bleef...

Herinner je dat nog!

Herinner je zijn wanhoop nog toen de grond niets meer wilde geven?

Hoe hij werkte en werkte tot de dag allang over was gegaan in de nacht.

Zijn tijd op was, hij door al dat werken, zelfs op dagen die heilig waren, losgekomen was van zijn land en in zichzelf was verdwenen.

Ja, sinds jullie zijn vertrokken

ga ik vaker naar zijn graf

Zit op de rand

als bij een geliefde die slaapt

niet weet dat jij daar bent en op hem wacht.

Praat tegen hem, voor het eerst,

als een vrouw van het land

dat mij nooit echt heeft willen ontvangen

maar mij nu schoorvoetend toelaat

op een klein stukje land afgeschermd van de wind

dat ik heb omgespit

waarop ik wat kolen en winterharde groenten verbouw

en kijk uit naar het voorjaar, want dat is al gauw

als de eerste sprietten boven zullen komen

en er misschien weer bloesem

in de appelbomen zit.

Weten jullie eigenlijk zijn stilte nog.

Weten jullie dat nog...

Of zijn jullie dat vergeten in dat nieuwe land.

Oh, wat zou ik graag bij je willen zijn,

je buik is gaan zwellen
Hoe gaat het met je man?
Zeg dat hij maar alvast went
aan kraamvrouwtranen.

Michigan Shebogan 1940

Lieve moeder,

*In uw laatste brief zie ik dat u vele regels
met venijnige dikke pen heeft door gekrast
en dat sommige woorden zijn gevlekt.*

Wat staat daar toch.

*Ik heb geprobeerd om het tegen het licht van de lamp
te kunnen lezen.*

*Schrijf alstublieft vrijuit al weet ik
dat ik mij er ook schuldig aan heb gemaakt
om u niet alles te vertellen en had ik gehoopt
dat mijn zuster u zelf zou schrijven*

*want zoals ik u graag over onze voorspoed schrijf
moet het moeilijk voor haar zijn
om over tegenslag te schrijven.*

*Het hen niet gegeven lijkt
om zelfs maar de helft binnen te halen van hun oogst.*

*Hun grond eerder was bebouwd
en was het enige dat zij konden oogsten
dat wat zij niet zelf hadden gepland.*

Hun grond achteraf niet geschikt voor granen was.

Vragen wij ons af of zij wel met de juiste man is getrouwd.

*Hij niets af lijkt te weten van het boeren
omdat alles onder zijn handen sterft
of het nu dier is of gewas.*

Hij slecht opgewassen lijkt tegen het klimaat.

*Hij bij hitte op de waranda ligt
alsof hij vloeibaar is geworden,
bij koude het huis niet verlaat.
En zoals bij ons de omvang groeit van ons land,
zo rijpt bij hen het geloof,
wendt hij zich eerder tot de Heer
dan naar de lucht te kijken, naar de wind te luisteren
en de aarde uit te smeren in de palm van zijn hand
de bodem te proeven
alsof hij afkeer heeft van zijn eigen grond.
Verwijten zij ons dat wij steeds
minder geneigd zijn naar het moederland te leven,
nu we niet meer dezelfde kerk bezoeken.
Haar man minder goed tegen de gelijkheid kan
waarmee de knechten tegen hem spreken
terwijl mijn eigen man op goede voet
met de dagloners probeert te staan
en vind ik het grappig hoe hij hun gewoonten
probeert over te nemen.
Hij de anderen op de schouder slaat en meedoet
als zij het speeksel van hun tabak op de aarde spugen
en toekijken hoe deze wordt opgenomen
door de grond.
En uiteindelijk zijn ze naar Zuid-Dakota gegaan
waar de gronden weliswaar goedkoper
maar minder vruchtbaar zijn.
Boeren er meer land nodig hebben om van te kunnen leven,
de afstanden tussen de mensen groter zijn*

*en de mensen er eenzamer,
ja, heel veel eenzamer moeten zijn
maar waar meer ruimte is om direct onder de hemelluchten
naar de Heere te kunnen leven
en om al dat land te bewerken met de eg.
Moeder wat vindt u hier nou toch allemaal van...*

...

*Zo fel is het licht hier zomers moeder...
Op het land werken we nooit zonder hoed
omdat de zon zo verzengend is
dat het lijkt alsof alles verbleekt
zij alles verschroeit,
roestplekken maakt op onze handen.
Hebben wij geen tijd om de bijbel te lezen
omdat we de gewassen nat moeten houden
en mijn man, als anderen rusten,
met zijn jachtgeweer door de velden loopt
en op de laaghangende wolken schiet
in de hoop dat hij het zelf kan laten regenen.
Zoals jullie de angst voor het water hebben
zo zijn wij hier bang voor de droogte.*

Tholen 1944, in de dagen van koud en
vochtig nevelweer, 11 jaar nadat jullie
zijn vertrokken

Mijn lieve kind,
wees niet boos op je zuster.
Wees niet boos op haar falen
Wees niet boos dat zij uit onmacht hun toevlucht zoeken tot de Heer
in plaats van op eigen kracht te varen,
omdat de plaats waar zij woonden, het land,
dat zij kochten, vijandig was
en hen niet verwelkomd heeft of heeft willen omarmen,
zoals jullie wel welkom zijn geheten...
Het bos jullie haar land heeft geschonken.
De Zeeuwen van wie jullie land hebben gekocht
jullie niet hebben bedrogen,
zoals zij blijkbaar wel zijn bedrogen.
Soms komen mensen aan in het verkeerde land,
spoelen aan op de verkeerde kust,
maken de overtocht over een verkeerde zee,
zoals ook ik, ooit de overtocht heb gemaakt,
aangekomen ben in een vreemd land
tien minuten verwijderd van het oude
en op mijn manier geëmigreerd ben
van mijn dorp
naar de hoeve in de velden,
waar we wel dezelfde taal nog spraken,
maar waar we elkaar niet begrepen of verstonden.

Ik op de hoeve woonde
waar alles net zo vreemd voor mij was
als voor jou de geuren van cederhout
en de dichtbegroeide wouden.
Weet zelf nog hoe het was
toen ik de lange tafels voor het werkvolk zag,
het oude meubilair, de serviezen in de beste kamer,
maar ook de blikken van de meiden en knechten voelde
die ook wel wisten dat ik geen rijke boerendochter was,
ik geen land had, geen vee om in te brengen
geen gouden mutsenkrullen
of bloedkoralen bezat zoals zij die boerendochters waren.
die witte kappen droegen met sitsenrokken
en gouden mutsenkrullen waarin ze het zonlicht vingen
Sommigen mij hier hoogmoedig vonden,
omdat ik iedere dag het bestek natelde,
Anderen weer zeiden
dat ik koudbloedig was.
als ik zei dat er werd gestolen.
Dat mijn bloed net zo koud was als dat van de vissen
in het water van de Krabbenkreek
terwijl degenen die mij beter kenden...
-die de warmte van mijn adem kende,
zouden, als zij durfden, of als om hun mening werd gevraagd
dit tegenspreken en zouden eerder zeggen
dat mijn bloed onstuimig was
als het water tussen de getijden en onontkoombaar stroomde...
Zeg ik je dit en zeg ik het je uit de grond van mijn hart

omdat dit ook voor je zuster geldt...

‘Wat verdwijnt is nog niet weg’.

Soms komen er weer boten bovendrijven van de bodem van de zee

Worden wrakken weer wakker geschud

en is er aan de oever opeens eeuwenoude grond.

Spoelen behalve vreemde ook weer bekende dingen aan

aan de oevers van de Krabbenkreek.

Zaken die je dacht te hebben verloren.

Zullen er altijd versies zijn van hetzelfde verhaal.

Zo heeft mijn jongste mij niet geschreven

maar ik weet hoe het voor haar voelt

als het graan niet groeien wil zoals bij haar oudste zuster.

Als alles wat je zegt en doet verkeerd blijkt te zijn.

Als je geen aansluiting vindt in het nieuwe land.

Ik vaak eenzaam in de liefde voor jullie vader ben geweest

en vol heimwee uitkeek over de velden waar ik in de verte

de kerktoren zag, waar de winkel was

waar ik achter de toonbank was geboren

en waar alles veilig was.

Waar de granen in hun zakken, de bonen in hun kisten,

de flessen onder hun stolpen zwijgzaam waren,

de groene zeep geduldig.

Waar niemand om mij lachte...

Maar waar ik niet meer woonde.

Jullie beider moeder

die wel heel gelukkig in haar liefde was,

onuitsprekelijk gelukkig!

Voor ik het vergeet...
Zoals je wel weet, zijn de Duitsers gekomen.
En hoewel de dominee in de kerke zei
dat we niemand toe mochten laten tussen onszelf en de Heere
waren velen met mij blij met hun komst
nu onze eigen regering ons was vergeten.
Want het was een feit...zij waren tenminste wel gekomen,
zij van orde en netheid hielden
en van land, al begreep ik pas later dat zij hebberig waren.
En toen ze hier op de hoeve kwamen, heb ik geluisterd hoe het klonk
toen vreemden door het huis liepen,
zij de leegte bekeken van de stallen,
de lange tafel en al die stoelen waarop sinds jullie vertrek
nooit meer iemand had gezeten.
Maar uiteindelijk konden ook zij
niets voor ons betekenen
toen zij om het land te verdedigen,
onze grootste vijand binnen lieten
door sluizen te openen en samen te zweren met het water
dat nog hongeriger was naar land dan dat zij zelf waren.
Al zijn onze eigen velden hiervoor bespaard
en zijn mijn eigen voeten gelukkig droog gebleven,
maar heb ik, toen zij weer eens kwamen,
de honden op hen losgelaten.

Jullie moeder,
die door al dat werken op het land

net zoveel kracht in haar armen heeft gekregen
als de honden in hun kaken.

PS En voor ik het vergeet
na de Duitsers zijn jouw Amerikanen gekomen
Heb jullie taal horen spreken
en heb ook de zwarte mensen gezien waar jij over schreef
naar wie wij Zeeuwen onophoudelijk staren.

Michigan Shebogan 1946

Dank voor de foto moeder

*waarop u op de dijk staat arm in arm
met onze broer.*

*Zie dat jullie ouder zijn geworden,
zoals ik ook ouder ben geworden.*

*Er lijnen in mijn gezicht zijn gekomen
die er vroeger niet waren,
mijn lichaam breder geworden is.*

*Ik een volwassen vrouw ben geworden
die in uw afwezigheid kinderen baarde,
terwijl u meer gebogen lijkt, kleiner...*

*Onze kinderlijke broer volwassen is geworden
en weg kijkt van de lens.*

*En ik heb de foto met mijn oudste bekeken
die er trots op is dat zij uw naam heeft gekregen,
maar weinig meer weet van haar moedertaal.*

*Zij vrij is als de meeste kinderen van dit land,
die geneigd zijn om op blote voeten te lopen.*

*Zij zich niet aan de maaltijden houden
maar rustig uit zwerven gaan
tot aan de zoom van het woud
om pas weer naar huis terug te keren
als de zon ondergaat.*

En ook ik voel mij vrijer hier...

*Houd ervan om in de stilte van het huis,
dat naar bomen ruikt...*

*als ik alleen ben met de zon en de wind
en de mannen op de velden werken,
mijn nagels te lakken,
soms mijn haren te kappen
zoals ik weleens heb gezien in films van Hollywood.
Maar is het ook eenzamer en stiller
nu mijn zuster naar Zuid-Dakota is vertrokken
en zij dat deel van Zeeland dat ons samen bond,
heeft meegenomen.
En terwijl wij ons hier wortelen,
de grond zo vruchtbaar is dat we deze zomer
twee keer hebben kunnen zaaien
en twee keer hebben kunnen oogsten
fruitbomen hebben geplant,
zwerft ook mijn geest toch vaak weer terug
over de oceaan.
Besluiteloos, niet weet waar te blijven.
Hoe is het toch met de appelbomen moeder
hebben zij uiteindelijk toch weer hun bloesem gekregen.*

Stalland, 1947 najaar in de dagen dat
het vee wordt geslacht en alles zindert
onder de angstkreten van de dieren

Mijn lieve kind,
Helaas moet ik je schrijven
dat ik al geruime tijd geen idee heb
of er weer bloesem aan de appelbomen zit.
Niets blijft zoals het is.
Jullie meisjes zijn vertrokken
En je zuster heeft zich van je losgemaakt
en is haar man gevolgd naar eenzame oorden
Jullie vader is weliswaar begraven
maar ik hem niet meer voelde bij zijn graf
en het er meer en meer op leek
dat hij zijn grond toch nog had verlaten...
Er alleen dat portret van hem was,
waarop hij de helft van alle jaren jonger
leek te zeggen:
'Weet je nog!'
'Weet je nog van onze liefde.'
Ik steeds minder wist hoe het was.
Op ging in de zorg van alle dag,
als het dag was
en soms bij de overgang van de nacht naar de ochtend
al in die andere wereld leek te verkeren
Ik soms mijn lichaam niet meer voelde

maar opgenomen leek in het ademen van de velden.
Mijn ogen open gesperd, mijn lichaam in verlamming,
niets meer voelde, tot ik eruit ontwaakte
en begon ik mij steeds meer af te vragen
wat moet er dan met jullie broer, hier in deze verlaten hoeve,
die meer en meer is overgenomen
door de vogels en de wind
die hier met de deuren slaat, aan de luiken rammelt
en mijn ogen steeds vaker op het dorp in de verte bleven rusten,
waar de mensen samen waren en zij elkaar verhalen vertelden
die geen begin hebben en geen einde
maar die altijd ontvlammen,
zoals er altijd verhalen ontvlammen
waar mensen samenzijn.
En ik heb alles verkocht van die rijke wereld
waar ik vroeger met zoveel eerbied naar heb gekeken.
Bang was iets te breken
dat nog van jullie voorvaderen was
die vanaf hun schilderijen op mij neerkeken.
Zij het misnoegen uitstraalden van hen die weliswaar zijn gestorven
maar in hun dood nog zo hun eigen gedachten hielden.
En heb de honden de vrijheid gegeven
nu er toch niets meer viel te bewaken
en mij niet langer verantwoordelijk wilde voelen
voor het vullen van hun magen,
al hebben ze nog lang rond de hoeve gezworven
alsof ze hun ketenen zochten,
naar dat wat hen aan de hoeve bond.

En heb alles waar ik zelf aan hechtte op een kar geladen
die bij gebrek aan paarden
getrokken werd door jullie oudste broer,
ons ongelukkig kind
die zijn hoofd in zijn nek gooide en met zijn voeten stampte.
En zo zijn ook wij dan uiteindelijk vertrokken...
Jullie broer ervoor....
en ik, jullie moeder, erachter...
en ik heb niet omgekeken.
Ja, heb zo het leven een keer rondgereisd
om weer terug te komen waar alles ooit begonnen is
in een kleine winkel in het dorp
waar ik weer op mijn oude plek achter de toonbank sta
waar alles wat ik heb meegemaakt voelbaar is
als mijn vingers door het fluwelige glijden van meel,
het korrelige voelen van suiker...
Ik weer omringd door mensen ben
opgenomen ben in de verhalen.
Mijn naam weer in de stilte valt van het middaguur
als de mensen thuis zijn, hun gebeden prevelen
en ik het schrapen hoor van hun bestek.
Hoor hoe ze over ons spreken:
over jullie broer die altijd in het donkere gedeelte van de winkel zit
waar hij, als er een stilte valt
onverwachts slijm ophoest van de winter
en het bewijs is dat de standen zich niet mengen.
Spreken ze over mij, Anna die boven haar stand is getrouwd
maar weer terug is gekomen,

als vanzelf weer terug gebracht is door de tijd,
zoals de zee haar doden weer teruggeeft aan het land.
Lieve kind, kom niet terug! Kom nooit terug!
zoals anderen wel terugkwamen.
Hologig en nog magerder dan toen zij gingen
en na de eerste verhalen
steeds meer zijn gaan zwijgen
alsof zij nooit wezenlijk in een ander leven hebben geloofd.
Heb jouw foto's in de winkel gehangen.
En lees anderen, die wel dromen en verlangens hebben,
graag uit jouw brieven voor.
Vertel hen over het dorp dat Zeeland heet...
Over hoe warm de binnenlanden in de zomer zijn
dat je man met zijn geweer op de wolken schiet
om het te laten regenen.
Dat er geen watervogels zijn zoals hier...
Alleen roofvogels die je soms lang en laag
op een enkele plek in de lucht ziet hangen
om zich dan te laten vallen op iets dat onder hen beweegt in het veld.
Vertel hen over Anna, die mijn naam heeft gekregen,
die geen schoenen draagt en uit zwerven gaat
en pas weer thuiskomt als de zon ondergaat.
En herken ik mijzelf in haar.
Ook ik uit zwerven ben gegaan.
Op mijn manier dan, op mijn manier.
En ben weer thuis gekomen voor het donker.

Denk veel aan jou en je zus, mijn jongste

die nog steeds niet schrijft en koppig is
zoals ook haar vader koppig was,
onverzettelijk vasthield aan zijn land
en aan onze liefde.

En al doet het mij verdriet
dat zij mij buiten haar nieuwe leven houdt,
toch begrijp ik dat zij niets van zich laat horen
omdat over armoede weinig valt te schrijven.
De honger niet het ergste is,
maar de stilte die je kan omringen
of je nu in de velden van Zeeland bent of in die van Zuid-Dakota.
Mocht ze je toch nog schrijven
of als je iets hoort van de Zeeuwen daar...
Vertel het toch, vertel het toch aan mij...

Jullie beider moeder,
die weer, zoals in haar jeugd,
suiker in zakjes schept, de boter afweegt en het meel.
En, zoals gebruikelijk, op mijn hoede moet zijn...
omdat de mensen hier altijd zeggen dat er meer gaat
in een kilo of in een ons.

Michigan Shebogan 1948

*Mijn lieve moeder,
Ik ben lang ontroostbaar geweest
nu de hoeve uit onze jeugd is verkocht
en heb gehuild tot ergernis van mijn man
die nog steeds niet gewend is aan vrouwentranen.
Toch ken ik dat beeld van u,
wegrennend over ons land
door onze velden
in de richting van het dorp,
struikelend over de voren in de klei.
Uw haren losgeraakt, wapperend in de wind,
rende u alsof u nooit meer terug zou komen.
Waren wij bang dat wij achter zouden blijven
U ons alleen zou laten met onze vader
die vaak nors was en zo lang kon zwijgen
maar zijn blikken op ons altijd vol liefde waren.
Bij de oudere zusters van onze vader
waar we bang voor waren,
omdat zij ons uit de hoogte bekeken
alsof zij behoorden tot een hoger mensenras.
Wachtten wij net zo lang
tot we jullie weer terug zagen komen over het land.
Onze vader u was gaan halen
en u hem weer volgde,
zoals u hem altijd volgde.*

*Wist u dat als u weg zou gaan
hij altijd weer zou komen om u terug te halen
en hoorden wij hoe jullie het weer goed maakten in het ledikant,
zoals jullie het altijd goed maakten.
Ook wij, mijn zuster en ik
in elkaars armen lagen
Ik haar ademhaling hoorde, haar handen voelde.
Bang was voor haar die vaak zo onbekommerd kon slapen
zich over kon geven aan het donker, aan het zwart van de nacht
Zij zwijgzaam en dromerig was.
En ik hield ervan haar haren te vlechten
die voller en mooier waren dan de mijne,
haar de letters te leren van het alfabet
en denk ik dat zij wellicht
door de manier waarop onze vader is gestorven
er ook iets in haar is gestorven
en zij verder van u en mij is afgeraakt
alsof zij wil vergeten.
Zij hem mist en iets van hem terug wil vinden
in de eenzame velden van Zuid-Dakota.
Vasthouden aan de manier waarop hij het land bewerkte,
terwijl hijzelf juist een boer was die vooruit was in zijn tijd...
Koeienrassen kruiste omdat hij als een van de eersten op het eiland
begrepen had dat het ongezond was
-zowel bij mensen als bij vee-
om binnen de eigen soort te blijven...
Dat bloed moest worden ververst.*

*Lieve moeder waarom heeft u ons nooit uw naam gegeven
Liever hadden we naar u geheten dan naar de oudere zussen van onze
vader.*

Stalland, 1949 tegen het einde van de zomer
als de lucht bezwangerd is met de dunne
vliezen van granen van het dorsen

Mijn lieve kind,
Uiteindelijk was ik zoals iedere moeder
die het beste wil voor haar kind en haar kind naar voren schuift
in de richting van de ruimste voederbak,
naar de plek van het meeste licht
en heb jullie voor de zekerheid
de namen van jullie tantes gegeven,
die over voorspoed en aanzien gingen.
Al doet het mij goed dat ik nu verder leef
in jullie oudste kind.
Anna!
Spreek je het daar ook zo uit.
Vertel haar dat de Anna's op dit eiland
vernoemd naar Anna van Bourgondië zijn
die het eiland haar bedijking heeft gegeven,
het land haar vruchtbaarheid
de velden haar graan en zij daarom ooit ons aller moeder was.
Zeg haar dat ik er trots op ben dat ik
de Anna ben van het oude land
en zij de Anna is van het nieuwe.
Laat zij mij weer eens schrijven,
want ook al kan ik het niet lezen of begrijpen,
toch vind ik het zo knap

dat een kind van jou
in die andere taal kan schrijven.

Michigan Shebogan 12 mei 1951

Lieve moeder,

*Soms weet ik bij het wakker worden niet waar ik ben
als de geest is ontwaakt, maar de ogen nog gesloten zijn
omdat ik opeens zomaar in dit warme binnenland
de watervogels denk te horen van de Krabbenkreek.
Voel ik vaak ook opeens weer die angst
die in de ochtend boven de velden kon hangen...
aanspoelde vanuit zee.*

(vervolg brief Stalland 1949)

Lieve kind

Geen zorg, geen angst.

Het is zomer zoals alleen de zomers in Zeeland kunnen zijn.

Het zoute water van de Krabbenkreek is loom en zwaar en
streelt eerder de kusten dan dat het knabbelt aan het land.

De mensen wandelen over de dijken van Anna van Bourgondië.
en op de velden buiten het dorp staat het graan weer hoog.

Hoger dat dit kan graan niet staan.

Het heeft niets kwaads in de zin
is ontvankelijk door haar temperatuur
en wil de mensen ontvangen

die vrijwillig en blootsvoets aan zee verkeren
en ook ik ben met jullie broer aan de waterkant gaan kijken
en hij is rustig gebleven,
richtte zijn blik naar het licht van de zon
dat weerkaatst werd in het water,
dat hij probeerde te pakken.

En ik heb naar hem gekeken met rechte rug
zonder mij voor hem te schamen
omdat ook hij een mooi bijzonder ras is
dat uit mijn liefde voor zijn vader was voortgekomen.

Jullie moeder in het mooie Zeeland

PS Dank nog voor de blikken maïs
die je me stuurde om in de winkel te verkopen

en dat snoepgoed dat je in elkaar kan knijpen.
Weet je zeker dat je dat kan eten?
En ik vraag je toch niet meer te zenden.
omdat de mensen hier zeggen dat mais voor varkens is.
en de enige die het lekker vindt is jullie broer
die als een kind zijn mond openspert
en op de blikken in de winkel wijst
Hij als enige hier van eten houdt uit Amerika.

Vervolg brief 12 mei, 1951

*En zijn mijn brieven naar u zijn langer
en mijn heimwee sterker geworden.
Ook mijn man is zwijgzamer geworden
en we zijn vaak stil
omdat we nog steeds niet goed de taal hebben geleerd.
Gaan wij kijken als er nieuwe Zeeuwen komen,
vragen we naar het land dat zij hebben achter gelaten,
horen wij hoe grappig ze praten,
zien we hoe bleek en klein ze zijn,
hoe hun hele lichaam staat naar het oude land,
naar het lopen op de aanzuigende klei
op hun schoenen van hout.
Hun lichaam uit andere mineralen lijkt te zijn gemaakt.
Zij een andere horizon in hun ogen hebben...
Zien we aan hen hoe groot ze het hier vinden.
Lachen om hun verbazing over het woud,
over die bomen die je niet met vier armen kan omvatten,
over de uitgestrekte granenvelden
en het nieuwe land waar je in de verte
de bergen ziet en de schittering van de 'Grote Meren'.*

Stalland, 1952 onbestemde dagen van mist
tussen najaar en winter: niet warm niet koud,
niet nat, niet droog, niet zonnig niet bewolkt,
twintig jaar nadat jullie zijn vertrokken

Mijn lieve kind,
Aan onze kust spoelen steeds vreemde wezens aan
want na de Duitsers en de Amerikanen
is een kleine potvis gekomen
die vast zat aan de oevers van de Krabbenkreek
die volgens de dominee
van bovenaf gezonden was om de mens
haar lelijkheid te laten zien
maar vooral haar kwetsbaarheid en wanhoop toonde
toen de grond haar niet liet gaan.
Zij zo aangevreten was door de zee,
dat zij een onrust meebracht die niet overging
waardoor ik wakker blijf in de nacht,
mijn armen om jullie broer geslagen
die als een dier in de nacht naar warmte zoekt.
Rusteloos ben...
Mijzelf tussen waken en dromen steeds vaker
door een vreemd landschap zie gaan.
Soms als jonge vrouw met losse armen in een burgerjurk.
Soms als een oude vrouw, diep gebogen.
Trek dan een kar met huisraad achter mij aan
terwijl recht boven mij, in een wolkeloze lucht,

een roofvogel hangt.

Soms toch weer dat Oog nadenkend op mij voel rusten.

Genoeg over mij,

Het is de praat van een oude vrouw

die altijd weemoedig is als de wind uit het westen waait

en de lucht zwaar is en zacht,

vol van zout.

Geef Anna een kus en doe de groeten aan de indianen.

Vervolg brief 12 mei,
1951

*Ook de belangstelling van Anna voor Zeeland is toegenomen,
opent ze de kist*

*waarin ik mijn oude bezittingen bewaar
en past ze mijn rokken van sitsenstoffen,
zet de witte kap op haar bruinverbrande hoofd en
doet de bloedkoralen om en de gouden mutsenkrullen
die het zonlicht vangen en die ik ook in tijden van nood
nooit heb willen verkopen.*

*En zij heeft kennis gekregen aan een jongen die uit West Sayville komt
waar de Zeeuwen uit Ierseke wonen
die weer van de oesterkweek zijn,
de boeren van het water en heeft zij hem gevraagd
welk deel van de oceaan van hem was
en was ze verbaasd toen hij zei dat de zee van niemand was.*

*En zij wil met hem naar West Sayville gaan
om uit te kijken over de Atlantische oceaan
en zich door hem de richting te laten wijzen waar Zeeland ligt.*

*Zeg ik dat zij te jong zijn beiden
maar zeggen zij dat dat verholpen wordt met wachten
en vraag ik mij of dat door hem komt
dat zij haar haar, dat zij altijd kort heeft gedragen,
opeens wil laten groeien.*

*En als ik hen samen zie moet ik vaker huilen
dan mijn man kan verdragen*

*Heb ik voor haar liever een man van het land
dan van de oceaan.*

...

Het weer is mooi voor de tijd van het jaar.

...

*Het is kalm en rustig herfstweer,
de bladeren van het woud van Shebogan verkleuren
Hoor graag snel weer van u.
Schrijf mij spoedig terug.*

Michigan Shebogan, februari 1953

Mijn lieve moeder

*Het is vreemd om over ons land uit te kijken met de wetenschap
dat u misschien niet meer in leven bent
en bij al die doden hoort.*

van het water van de Krabbenkreek dat over de dijken is geslagen.

Ik op de beelden van het journaal alleen onze kerktoren zie

en een immense watervlakte

en ben over de velden naar de bosrand gelopen

om tot rust te komen bij het bevroren woud

bij die enorme bomen die al een eeuwigheid bestaan

en maar doorgroeien en doorgroeien,

het licht opzoeken.

en als een kerk zijn voor mij

maar dan nog intenser

en heb om hier in de ijzige koude van de winters in Michigan

mijn muts afgezet en mijn jas opengedaan

om de koude in mijn lichaam te laten trekken

omdat deze meer dan wat dan ook

de angst verlamd.

En ik zo meer bij u en jullie daar in Zeeland ben.

Het is mooi moeder om hier in dat immense bevroren woud te zitten

wat niet ongevaarlijk is...

Er in de winter beren kunnen zitten

al is dat al wel enige tijd geleden

en horen deze gevaren bij de geheimen van het woud

*dat, net zoals de zee, haar eigen gevaren heeft.
Misschien is het raar voor een blanke Zeeuwse vrouw
maar ik snap wel iets van de rituelen van de indianen in het bos.
Ook zij zijn verder getrokken, net als mijn zuster
omdat het hier te vol werd voor hen
en hebben zich dieper verscholen in het woud.
Heel af en toe zie ik ze nog weleens
als schimmige figuren aan de bosrand zitten
en doet het mij goed om naar hen te kijken
als zij vreedzaam bijeen zitten
hun vuren stoken en daar iedereen om heen te slapen leggen.
De vrouwen zomers en winters een deken dragen.
Ja, doen zij mij aan u denken,
Zie u voor mij, zoals u in de deuropening van de hoeve stond
op het moment van ons vertrek
met om uw schouders die oude paardendeken,
En toen ik Zeeland achter mij voelde verdwijnen
gebeurde er iets in mijn hart, in mijn ziel
dat even toe werd geknepen
en al kwam er snel iets voor in de plaats,
toch zit er iets dat beschadigd is.
Al heeft u gelijk gehad toen u zei dat we moesten gaan,
dat het land was opgegeven.
Weet nog dat ik bij ons vertrek
het dorp na het optrekken van de ochtendmist
ver achter ons zag liggen in de velden
en de kleine lage huizen van het dorp
er vanuit de verte uitzagen als de rafelige ondertanden*

*in een kaak van klei
terwijl de eindeloze leegte van de lucht
erom heen sloot als een enorme mond van wolken.
Was het of niet wijzelf
maar jullie daar in de verte verdwenen...*

*En het doet mij goed dat de regering van mijn nieuwe land
hulpgoederen heeft gezonden naar het oude
helikopters, beddengoed en pindakaas.*

*Rijden we andere Zeeuwen af
met de vraag of zij iets weten, iets hebben gehoord,
iets hebben om weg te geven aan het oude land
omdat onze mensen daar alles hebben verloren,
doorkruisen steeds onze eigen bandensporen.*

*Rijden we kris kras door de besneeuwde velden
niet wetende wat te doen, tot wie ons te moeten wenden
en schrijf u iedere dag een brief
omdat, als ik blijf schrijven,*

*u en onze broer zullen blijven leven
omdat je geen brieven schrijft aan de doden.*

*En uiteindelijk ben ik naar Zuid-Dakota gegaan
omdat ik, als ik niet naar jullie zoeken kan
op zoek ben gegaan naar mijn zuster
in de hoop u, onze moeder, in haar terug te vinden.
en uiteindelijk heb ik haar gevonden
en ik heb afstand gehouden
omdat ik bang voor de bitterheid was
omdat er zowel op hun velden*

*als in haar schoot
niets, maar dan ook niets had willen groeien.
Zij nu toch ook een stuk of wat kinderen hadden
die niet van henzelf waren
maar die de Heer hun had gezonden
en uit alle windstreken kwamen
en op de een of andere manier verloren waren
en door hen zijn gevonden.
Hadden zij een klein stukje land
dat hun kinderen bewerkten, omploegden
en er groenten op verbouwden
terwijl haar man meer en meer in de bijbel was verdwenen
en een kerk was begonnen
voor de mensen die ver weg in de velden leefden (van Zuid-Dakota).
En het had mij goed gedaan om te zien
hoe mensen van heinde en verre kwamen
om naar hem te luisteren
hem hun oor leenden en hun hart voor hem openen
toen hij over de drenkelingen van Zeeland sprak
en ik ben schoorvoetend naderbij gekomen.
En het heeft mij goed gedaan moeder
in zijn kerk te zitten
hun kinderen te ontmoeten met wie ik niet kon spreken.
Ja, het heeft mij goed gedaan daar naast mijn zuster te zitten
die zich over mij ontfermde.*

Stalland, 1953 voorbij het midden van de
winter en nadat het water is gekomen.

Mijn lieve kind

Ik ben er nog zoals ik er altijd ben geweest,
nooit ten onder ben gegaan.

overeind ben gebleven
als onkruid dat niet valt te verdelgen.

Na de potvis is de zee gekomen
die ons ook nog het een en ander te vertellen had
die mij heeft opgepakt
en weer heeft neergezet tot ik alles kwijt was wat ik had.

En het water van de Krabbenkreek
is in het meel en de suiker gedrongen,
in de koffie en in de thee-

en toen het water zich weer uit de winkel had teruggetrokken
in alles haar zout had achtergelaten
waardoor niets meer te gebruiken was.

Is het ook in de longen gedrongen
van jullie broer,

Hij niet mee wilde naar het dak.

omdat hij de hemelluchten boven Zeeland
te hoog vindt, te breed

en heeft hij mij geholpen om op het dak te komen
maar in plaats van mij achterna te komen

heeft hij het luik achter mij gesloten
en is naar de kelder gegaan

waar de zee al op hem wachtte
en hem vulde met haar water en haar zout.
En moet je ook vertellen lieve kind
dat de zee over het oude land heeft gespoeld
dat van je vader en jullie voorvaderen was,
de grond heeft omwoeld
en zelfs onze doden heeft meegenomen
die verdronken in het water van de Krabbenkreek
dat niet alleen was
maar samensmeedde met de Oosterschelde,
de Noordzee en de Atlantische oceaan

En dit keer is de koningin wel gekomen.
Heeft als een moeder uitgekeken over het verdwenen land
waar aan het oppervlak nog de aandenken dreeven van haar onderdanen.
Huisraad, klompen, soms een enkele jas,
de armen gevuld met water.

En terwijl we onze doden begraven,
land wordt teruggewonnen,
fluisteren zij, die overal een reden voor willen
altijd op zoek naar boodschappen en signalen zijn hoe te leven,
dat de Heere ons had willen straffen
maar zeg ik naar eer en geweten
en tegen een ieder die het horen wil:
de hel ligt in onszelf besloten
evenals de hemel en het geluk,
want zelfs als ik om mijn jongen treur recht zich mijn rug

en hoop ik dat de zee hem bij zich houdt,
hem meetrekt, dieper en dieper in haar schoot.
Hem wiegt, zoals ik hem altijd heb gewiegd,
Ja, hoop ik dat de zee van mijn jongen houdt.
En hem toedekt met haar dak
dat licht doorlaat.
Zie hem voor me op een dag als vandaag
als de zon probeert te schijnen
zijn gezicht naar mij omhoog geheven, zijn armen naar mij uitgestrekt
alsof hij wil zeggen
'Hier ben ik. Ik ben het'
Ja, als ik aan hem denk,
blaast wind, die nog zwanger is van zee,
zout in mijn ogen,
en vormt zich op mijn ogen een blijvend vlies van water
alsof de zee ook mij nooit werkelijk heeft verlaten.

En ik heb jullie dekens omgehad en heb, ondanks mijn verdriet,
van jullie chocolade gegeten
om iets zoets te proeven in plaats van zout.
En zag in de ogen van hen die ons te hulp schoten
hoe beklagenswaardig en doornat wij waren.
Wij alleen lijf en leden nog hadden
al leek ieder gevoel daaruit verdwenen
zoals ook uit onze hoofden de meeste gedachten en herinneringen
meegenomen waren door de zee.
Wij holle vaten waren,
drenkelingen die opnieuw moesten worden gekleed

en als dieren holen zochten om in te wonen,
dekens nodig hadden om over zich heen te trekken
en heel lang te kunnen slapen.
Misschien zal er ooit weer een zachte wind opsteken
die troost komt brengen.
Wellicht zal de zee
ooit weer tevreden met haar oevers zijn,
We hopen het maar.

Jullie verdrietige en verzilde moeder

Michigan Shebogan maart 1953

Moeder

*Ik heb het geld bijna bij elkaar
en heb een koper gevonden voor ons Zeeuwse goud
en mijn bloedkoralen
dan zal ik komen en u meenemen naar ons huis.*

Mooi zal u het hier vinden.

U zult Anna zien...

*Zij gaat trouwen in mei als haar haar haar is gegroeid
en u zal spoedig dikker worden
want soms eten we hier wel drie keer vlees op een dag
en hebben hier dekens genoeg om u onder te verbergen
en op een dag, als de zon weer schijnt,
u gewend bent aan het nieuwe land
zal ik u meenemen naar het woud
zodat u zelf de groeten kunt doen aan de indianen.*

Stalland, 1953 najaar tegen het vallen
van de avond als de wind is gaan liggen

Nee lieve kind,
Ik sluit niet uit dat ik nog eens een zee moet bevaren
een ander land moet bezoeken,
maar iets in mij zegt
dat dat niet het jouwe zal zijn.
En het wordt beter hier,
want ook al is de koningin is al lang weer thuis in haar paleis,
dit keer is de regering ons niet vergeten.
Nu het oog van de wereld heel even op ons was gericht,
worden er dammen gebouwd en bruggen geslagen
en wordt een nieuw Zeeland opgebouwd.
En ook al heeft de zee ons de dood gebracht,
toch heeft het ook veel meegenomen dat oud was en versleten.
Ja, heeft het tot verbazing van iedereen,
-niemand wist dat dat mogelijk was-
ook de verschillen tussen de klassen meegenomen
tussen de boeren en de middenstanders,
het werkvolk, de vissers
en de mosselboeren, die de boeren zijn van de zee.
Zijn wij dit keer niet vergeten.
En op de een of andere manier ben ik niet somber meer
Is er ook opluchting
nu de noodzaak om voor jullie broer te moeten blijven leven,
is weggenomen...

Is het rustig geworden in mijn hoofd.

We hebben elkaar niet ouder zien worden
Ik was er niet bij toen jij kinderen kreeg
En ook al heb ik in Zeeland nooit die dingen gezien
die jouw ogen zagen,
we hebben geleefd in onze brieven.
Nee, ik heb je zelfs niet volwassen zien worden.
Zo jong als jullie waren toen jullie vertrokken,
zo grijs jullie ogen...
Maar ik was er bij en heb gezien
hoe je handschrift veranderde,
zich aanpaste aan de ruimte en droogte van het veld,
lichtvoetiger werd toen je zonder klompen ging lopen.
Heb lang je gezicht niet meer voor mij gezien
maar heb geleerd, om tussen de regels door,
je gedachten te lezen.

Nee lieve kind, ik zal niet komen.
Vrees dat als ik op jullie waranda zit
en uitkijk over jullie velden,
de zee met mijn verdronken kind te ver weg zal zijn
en dat ook jullie vader mij daar niet zal vinden
want op sommige dagen zit hij hier weer
-al hangt het af van het weer en de tijd van de dag-
Zit hij hier weer in zijn zondagse pak te zwijgen.
Zie ik weer het glimmen van zijn zondagse schoenen
en we voor het eerst echt samen zijn

nu we weg van zijn hoeve en van mijn winkel zijn.
En we in die kleine kamer wonen
die hier voor mij is ingericht
waar we gewoon twee zielen, een gedachte zijn
die samen zitten
naar de geluiden luisteren van het dorp
waar iedereen achter zijn eigen gordijnen leeft
en waar we in de stille uren naar de mensen horen
als ze de gebeden zeggen
en luisteren we hand in hand
hoe hun lepels over de borden strijken
als ze de avondsoep opeten
en de lepels langzaam overgaan in schrapen.
Hebben we er genoeg aan samen te zitten in het namiddaguur...
Moet ik er zijn voor hem
als hij komt om mij op te halen
zoals hij altijd kwam om mij op te halen
en ik hem zal volgen, zoals ik hem altijd volgde.

Na deze brief zal ik geen antwoord meer geven.
Mijn handen laten het niet meer toe.
Weet niet precies wanneer en hoe dit is gebeurd.
Mijn vingers hebben steeds meer moeite
de tocht af te leggen over een wit vel papier.
Mijn gedachten laten zich niet meer vangen.
Soms betrap ik mijzelf erop
dat ik hele stromen van mijn denken
zomaar weg laat lopen.

Mijn oudste dochter...

Leef en adem als jouw bos

zoals je het mij hebt beschreven.

Een bos als een kerk waar alles leeft en zingt,
dat alles vergeeft, maar niets vergeet.

...

Ik stuur je mijn laatste groeten.

Je moeder Anna